

Rajko Kuzmanović, *Privremena narodna skupština DFJ — od AVNOJ-a do konstituante*, Savremena administracija, Beograd 1981, 170 str.

Zanimanje celotnega našega zgodovinskega, še zlasti slovenskega, za tako imenovano povojno zgodovino ali zgodovino obdobja socialistične graditve je dokaj majhno. Do sedaj smo se v tem pogledu morali zadovoljiti zlasti z opusom dr. Branka Petranovića, ki je pionir zgodovinskega proučevanja tega obdobja in ki je napisal resnično temeljna dela, ter s številnimi »sintetičnimi«
pogledi dr. Dušana Bilandžića. Šele v zadnjem času se je povečalo zanimanje tudi za čas po drugi svetovni vojni. Še vedno je čutiti neko zadržanost glede znanstvenega zgodovinskega proučevanja, še zlasti zaradi stališča, da je to preveč »politično živ«
čas. Slovensko zgodovinsko proučevanje je šele na začetku znanstvenega proučevanja tega obdobja (Raziskovalni načrt za zgodovino Slovencev 1945—1976 izdelan in sprejet 1978) in je do sedaj zastopano le z enim delom, ki je plod resnične raziskovalne zgodovinske metodologije. Prav zato je vsako delo, razprava ali monografija toliko bolj dobrodošla, saj je zanimanje širše družbene skupnosti veliko, še zlasti za začetke obdobja socialistične graditve.

Med takšna dela sodi tudi študija Rajka Kuzmanovića, ki je njegova doktorska disertacija. Branil jo je na Pravni fakulteti v Mostarju. To je zgodovinsko-pravna študija, o zanimivem obdobju sodobne jugoslovanske zgodovine, za katero sicer pravi, da je ostalo v senci zanimanja. Potrebno bi bilo zato opozoriti na monografijo Branka Petranovića, zlasti na prvo, ki je tudi njegova doktorska disertacija s Pravne fakultete v Beogradu 1962 — »Političke i pravne prilike u vreme privremene vlade DFJ«, Beograd 1964, ki ima do neke mere podobno ali skoraj enako temo. Drugo Petranovićevo delo pa obravnava celotno obdobje obnove (Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, ISI, Beograd 1969). Seveda pa pomeni Kuzmanovićevo delo v veliki meri nov pristop k tej problematiki, ki kljub že navedenim delom Petranovića in drugih pravnih zgodovinarjev še ni bila dovolj natančno obdelana, oziroma je bila bolj površno, kot zaključek procesa graditve ljudske oblasti, izvršene v obdobju narodnoosvobodilnega boja.

Avtorjevo zanimanje velja delovanju Začasne ljudske skupščine Demokratske federativne Jugoslavije (ZLS DFJ), zlasti pa ga je usmeril v vprašanje njenega zakonodajnega dela, oziroma njene vloge v državnopravnem konstituiranju nove Jugoslavije. Glavni del študije obsega časovno omejeno obdobje, ko je ta začasni jugoslovanski parlament deloval. To je bil čas od 7. avgusta 1945, ko se je najprej sestal AVNOJ na svoje tretje zasedanje (do 10. avgusta) in ko je prerastel v začasno ljudsko skupščino, ki je zasedala do 26. avgusta.

Delovanje ZLS DFJ je pomenilo pomembno obdobje in pomemben člen na poti končnega oblikovanja nove Jugoslavije. Njeno delovanje je bilo težko in zapleteno, saj je morala pri sprejemanju vseh zaključkov in zakonov upoštevati tri bistvene momente in to: celotno delovanje in vsi sklepi, odločitve in zakoni so morali biti v skladu z odločitvami, ki jih je sprejel AVNOJ na svojem drugem zasedanju v Jajcu, hkrati so morali upoštevati sporazuma Tito—Šubašić ter priporočila krimske konference »velikih treh«. To je bilo še zlasti pomembno, saj je bilo znano, da je Velika Britanija skušala z vsemi mogočimi načini rešiti, kar se je rešiti dalo v smislu ohranitve monarhije. Zato je po-

membno izničenje delovanja legalne meščanske opozicije v ZLS, ki je bila sicer majhna, vendar zaradi svojih zvez v tujini med najreakcionarnjšimi krogi toliko bolj neugodna.

Nasploh je bila vloga zaveznikov, pri čemer je bila vloga Velike Britanije najvidnejša, v zaključnem obdobju vojne silno velika. Mednarodni dejavniki in boj za mednarodno priznanje nove Jugoslavije so tako igrali pomembno vlogo pri graditvi novih družbenih odnosov in državne ureditve, izbojevane v narodnoosvobodilnem boju. Tej problematiki je Kuzmanović tudi posvetil kratko poglavje, v katerem obravnava najprej odnose z zavezniki do podpisa Viškega sporazuma med Titom in Šubašićem (16. junij 1944), nato pa sama sporazuma Tito-Šubašić, to je Viškega in Beograjskega (1. november 1944). Glede na sporazum med Titom in Šubašićem so bile dane formalnopravne možnosti za formiranje novih državnih organov. Vendar je zaradi nasprotovanj reakcionarnih emigrantskih krogov s kraljem Petrom II. na čelu prišlo do formiranja enotne začasne vlade šele 7. marca 1945. V tem času je bila konferenca na Jalti (4.—11. februar 1945), ki je obravnavala tudi problematiko Jugoslavije in njenega bodočega razvoja. Na tej konferenci je bil na predlog Velike Britanije, konkretnje njenega zunanjega ministra Edena, sprejet »amandma« k Beograjske-mu sporazumu Tito-Šubašić, v katerem je bilo rečeno, da naj se AVNOJ razširi s poslanci starojugoslovanske skupščine, izvoljenimi 1938, ki se v času vojne niso kompromitirali. To je pomenilo, kot pravi Kuzmanović, citirajoč Slobodana Nešovića, da je imel namen razširitve AVNOJ-a jasno politično ozadje, to je, da se preko meščanskih politikov zagotovi delitev oblasti in se zavrne izključni vpliv NKOJ-a in AVNOJ-a.

Razširitev AVNOJ-a z nekompromitiranimi poslanci skupščine iz leta 1938 je postala prvenstvena naloga začasne vlade DFJ, ki jo je sestavil Tito 7. marca 1945. To kaže tudi deklaracija, ki jo je prebral Tito v imenu te vlade 9. marca. Na izreden pomen, ki je bil dan vprašanju razširitve AVNOJ-a kaže tudi formiranje posebnega odbora za njegovo razširitev, ki ga je ustanovilo predsedstvo AVNOJ-a (31. marca 1945) in v katerem je bila skoraj polovica njegovih članov tudi članov Politbiroja CK KPJ. Ta odbor je preučil 359 poslancev skupščine Kraljevine Jugoslavije iz leta 1938 in samo 53 jih je imelo pogoje, da bi lahko vstopili v AVNOJ, medtem ko je bilo kar za 182 ugotovljeno nasprotno. Zaradi mnenja meščanskih predstavnikov v začasni vladi, podpredsednika Grola in Šuteja, da je to število poslancev iz leta 1938 premajhno, so na predlog Edvarda Kardelja sprejeli, da naj AVNOJ povečajo tudi ugledni in nekompromitirani predstavniki predvojnih političnih strank in ugledne osebnosti kulturnega in javnega življenja brez strankarske opredelitve, čeprav to ni bilo v »amandma-ju« Krimske konference. Tako so na koncu AVNOJ (368 poslancev) povečali še s poslanci iz leta 1938 (36), predstavniki političnih strank (69) in kulturnimi ter javnimi delavci (13), torej je AVNOJ — ZLS štel 486 poslancev. Takšen sestav je pomenil, da je AVNOJ, oziroma ZLS postala »dvodomna« skupščina (kar v bistvu ni bila). V času njenega delovanja se je pokazalo, da je del meščanskih poslancev iz leta 1938 in del predstavnikov meščanskih strank sprejemal in podpiral stališča Ljudske fronte, medtem ko je le manjšina (15 poslancev) ostala v opoziciji, zbrana okoli Grola. Ta je odstopil z mesta podpredsednika Začasne vlade 24. avgusta 1945 in s tem želel povzročiti krizo v delovanju ZLS.

Predsedstvo AVNOJ je sklicalo zasedanje AVNOJ na njegovo tretje zasedanje kar trikrat. Prvič za 2. avgust, drugič za 3., tretjič, ko se je zares začelo, pa za 7. avgust. Pri tem je po Kuzmanovičevem mnenju šlo za taktične poteze, ki so jih narekovali predvsem zunanjepolitični dogodki, zlasti konferenca v Potsdamu, na kateri so želeli Britanci (Churchill in Eden) sprožiti vprašanje Jugoslavije. To je dajalo upanje meščanski opoziciji, ki ga je izgubila potem, ko sta Stalin in Truman 19. julija odbila britanski poskus diskusije o Jugoslaviji in izpolnjevanju priporočil Krimске konference o povečanju AVNOJ-a.

AVNOJ je na svojem tretjem zasedanju (7. do 10. avgust) imel štiri redne seje in sprejel 5 resolucij in odločitev. Potrdil je zakone in odloke, ki so bili sprejeti v času med dvema zasedanjema AVNOJ, sprejel je resolucijo o rešitvi položaja Sandžaka, Kosova in Metohije ter Vojvodine, s čimer je bila v osnovnih črtah končana izgradnja federativne Jugoslavije kot je bila postavljena na zasedanju AVNOJ-a v Jajcu. Potrdil je vključitev novih poslancev v AVNOJ ter izvolil njegove nove organe, na koncu pa sprejel resolucijo o preraščanju AVNOJ-a v Začasno ljudsko skupščino DFJ.

Začasna ljudska skupščina DFJ je nadaljevala delo AVNOJ-a kot najvišji državni organ saj je njen ustavno-pravni in politični položaj ostal enak kot je bil AVNOJ-ev. Kuzmanović pravi, da vse tisto, kar je bilo uvedeno v ZLS po sporazumu Tito-Šubašić in zaradi priporočil Krimске konference, ni moglo bistveno vplivati na to, da bi se spremenila smer revolucionarne zamenjave oblasti. Začasna ljudska skupščina DFJ je po njegovem mnenju le izvršitev volje zaveznikov in pot, da se odstranijo takrat še vedno močno prisotne ovire za mednarodno priznanje nove Jugoslavije in da se dokončno izvedejo notranje revolucionarne spremembe.

Rajko Kuzmanović je natančno, s pravniško-zgodovinskega stališča proučil organizacijo in način dela ZLS in njenih organov, to je predsedništva in odborov (7). Med vsemi je bil najpomembnejši in najdelavnejši Zakonodajni odbor ZLS DFJ, katerega je vodil Moša Pijade in katerega naloga je bila pripravljati zakone, ki jih je Začasna ljudska skupščina sprejela in so pomenili zakonsko osnovo za prehod iz vojnega na mirnodobni način življenja. ZLS je sprejela v času svojega zasedanja na osmih sejah trinajst zakonov. Zakonodajno delo ZLS DFJ je Kuzmanović obdelal razdeljeno na štiri skupine zakonov glede na njihov politično-pravni značaj. To so bili zakoni, ki so omogočili konstituiranje Ustavodajne skupščine in okrepitev političnega stanja v državi (6 zakonov), zakoni, s katerimi so bile potrjene osnove sodstva in pravnega reda (4 zakoni), zakoni, ki so urejevali agrarno vprašanje in valutarna vprašanja (2) ter zakoni, ki so okrepili mednarodni položaj nove Jugoslavije. Za te zakone pravi avtor, da so izražali v bistvu revolucionarne dosežke, hkrati pa so vsebovali tudi elemente kompromisa in političnega pluralizma.

Začasna ljudska skupščina DFJ je zasedala samo enkrat (od 10. do 26. avgusta), vendar pa se je njeno delovanje nadaljevalo vse do 29. novembra 1945. ZLS je delovala 114 dni (za primerjavo je Začasno narodno predstavništvo Kraljevine SHS, ki je imelo podobno funkcijo, delovalo od 1. marca 1919 do 28. novembra 1920). Predsedstvo ZLS DFJ jo je razpustilo z ukazom že 26. oktobra, dan kasneje pa je bil izdan ukaz o sklicanju Ustavodajne skupščine, vendar pa je bil podaljšan mandat stalnim odborom ZLS vse do zasedanja

Ustavodajne skupščine. V tem času, od konca zasedanja ZLS pa do 29. novembra, je opravljalo Predsedstvo ZLS DFJ vse posle same skupščine, zlasti zakonodajno delo. Dokončno je bila zgodovinska vloga, ki jo je imela Začasna ljudska skupščina DFJ v konstituiranju nove Jugoslavije, zaključena z začetkom zasedanja Ustavodajne skupščine in proglasitvijo republike — Federativne ljudske republike Jugoslavije, 29. novembra 1945.

Na koncu Kuzmanovićeve knjige je dodan še spisek ljudskih poslancev ZLS DFJ ter imenski sestav njenega predsedništva, odborov, Začasne vlade DFJ, kraljevega namestništva in odbora za razširitev AVNOJ-a. Objavljeni so tudi viri in literatura, ki kaže na resnično temeljit pristop k obravnavani problematiki.

Študija Rajka Kuzmanovića je nedvomno pomemben prispevek k sicer skromnemu obravnavanju obdobja po drugi svetovni vojni. Čeprav gre za pravno-zgodovinsko študijo, je pisana tako, da ni uporabna le za ozek krog strokovnjakov, pravnikov ali zgodovinarjev, marveč lahko nudi vsakomur informacijo o delovanju tega začasnega parlamenta in o celotnem obdobju v katerem je deloval. Hkrati pa je dober pripomoček in vodilo za vse, ki se bavijo s proučevanjem povojne zgodovine, še zlasti pa ljudske oblasti v prvem obdobju po končanem oboroženem boju.

Zdenko Čepič

Duš an Ž eljezn ov, *Rupnikov proces*. Cankarjeva založba, Ljubljana 1980, 318 strani.

Druga svetovna vojna se je formalno končala spomladi oziroma poleti 1945. S tem pa seveda nikakor ni rečeno, da je bilo hkrati tudi konec vseh procesov, dogodkov in sprememb, ki so se pričeli s to tragično preizkušnjo večine človeštva. Tu ne mislimo na razne politične probleme, ki še po tridesetih letih niso odloženi *ad acta*, marveč bi se na tem mestu zaustavili predvsem ob vprašanju, ki se je sicer razreševalo po koncu vojne, a je bilo dejansko neke vrste nadaljevanje vojne, saj je še zmeraj šlo za obračunavanje med dvema sprtima stranema. Gre za obračun s krivci za vojno, s krivci za zločine, ki so se dogajali tedaj, ter za obračun z notranjimi nasprotniki po posameznih državah. Ti nasprotniki so bili v glavnem obtoženi in obsojeni za zločin narodnega izdajstva, ob tem pa še za razne vojne zločine, ki so jih neposredno ali pa posredno zakrivali nad svojim narodom v sodelovanju z okupatorji. Tako smo bili v prvih povojnih letih priča vrsti sodnih procesov proti vojnim zločincem oziroma izdajalcem. V mednarodnem merilu gre seveda omeniti predvsem proces v Nürnbergu, procese proti italijanskim ter japonskim zločincem. Procesu proti izdajalcem so bili seveda bolj notranja nacionalna zadeva in njih »intenzivnost« je bila pogosto okrepljena z razrednim in ideološkim obračunom, kar je veljalo posebej za vzhodno Evropo, kjer je na tak ali drugačen način zmagala proletarska revolucija. Na Zahodu so seveda bolj poudarjali moralno plat te zahteve po pravični kazni, šlo je za očiščenje — *épuration*, za izbris narodne sramote, kar je bilo potrebno za uspešen začetek novega nacionalnega razvoja.